

Naar eer en geweten

Geestelijke Verzorging en de morele
vorming in de krijgsmacht

Redactie
René de Boer, Jan Peter van Bruggen
en Ger Wildering

Inhoud

Voorwoord	7
Een bezielde krijgsmacht	11
<i>Geestelijke verzorging en het morele geweten van de militair</i> Fred van Iersel en Ger Wildering	
‘Wees dus vredelievend terwijl je oorlog voert’	29
<i>Gewetensvorming vanuit katholiek perspectief</i> Ger Wildering en Fred van Iersel	
Waarom de geestelijk verzorger in de Krijgsmacht de theorie van de Rechtvaardige Oorlog zo bitter hard nodig heeft	75
Theo Boer	
Vorming door presentie	92
<i>De specifieke bijdrage van de geestelijke verzorger aan de morele vorming van de militair</i> Pieter Vos	
Geestelijk weerbaar door humanisme	128
<i>Over veerkracht en het verschil tussen imitatie en inspiratie</i> Joachim Duyndam	
Morele competentie en morele erosie	146
<i>Over moraliteit, geestelijke weerbaarheid en geestelijke verzorging</i> Jan Hein Mooren	
De Dienst Joods Geestelijke Verzorging	162
Rabbijn R. Evers en J.M. Bijl	
De Dienst Hindoe Geestelijke Verzorging	174
H. Rambaran en J.M. Bijl	
De Dienst Islamitische Geestelijke Verzorging	190
Ria Bijl	
Naar eer en geweten: gewetensvorming van militairen in perspectief	205
Prof. Dr. A.H.M. van Iersel	

Voorwoord

*Throw it all away
Let's lose our selves
'cause there's no one left for us to blame
It's a shame, we're all dying
And do you think you deserve your freedom?*

*How could you send us so far away from home?
When you know damn well that this is wrong
I would still lay down my life for you*

*And do you think you deserve your freedom?
No, I don't think you do*

There's no justice in the world

There's no justice in the world

And there never was

'A Soldiers Poem' is een song van de Britse groep Muse. Hierin komt het gevoel van een soldaat op vredesmissie naar boven. Het doodsgevaar waar hij ver van huis in terecht is gekomen is het rechtstreekse gevolg van de besluiten van politici waarin woorden klinken als 'strijd voor vrijheid' en 'herstel van recht'. Zijn persoonlijke motieven om te dienen bij de krijgsmacht zijn vaak anders en staan niet zelden op gespannen voet met wat hij tijdens zijn missie meemaakt. Hij is het wel die de gevolgen ervaart van een missie die door machthebbers is opgezet. Maar er is niemand om ter verantwoording te roepen. Tijdens de missie moet hij zich stil houden en daarna is de aandacht van de samenleving weg en de beeldvorming van de missie zo anders als zijn herinnering. Hij weet zich gevangen in cynisme maar ziet tegelijk dat daarin geen oplossing te vinden is.

Militairen zijn experts in de omgang met onrecht. Niet alleen in het bestrijden, maar ook in het ervaren en verwerken van onrecht raken zij bedreven. Het hoort erbij, is de vaak onuitgesproken gedachte. En als er over

wordt gesproken is het in kleine kring, één op één, waar vertrouwdheid wordt gevoeld. De opdracht van militairen brengt hen niet zelden voorbij de grens van wat voor de gemiddelde mens voorstelbaar is.

De Geestelijke Verzorgers zijn in de krijgsmacht aanwezig om militairen geestelijk bij te staan. En om het gesprek over de impact die hun taak en de missie op hen heeft te bevorderen. Over de taak van de Geestelijke Verzorging gaat het in deze bundel.

Er hebben zich grote veranderingen voltrokken. Niet alleen in de Nederlandse krijgsmacht, maar wereldwijd is de taak van militairen ingrijpend gewijzigd. Van grote legers, gericht op verdediging van land en cultuur, is de trend ingezet naar eenheden die in internationaal verband worden uitgezonden voor optreden in oorlogs- en crisisgebieden. De voortdurend wisselende politieke constellaties en variërende afspraken bij een missie hebben als gemene deler dat de uitgezonden militair de gevolgen meedraagt.

De aandacht die hij krijgt moet zuiver en kwalitatief van hoog niveau zijn. Dat besef is bij velen binnen, en rond Nederlandse Krijgsmacht aanwezig. In dit kader moet ook het initiatief gezien worden waar deze bundel een uitwerking van is. De Diensten Geestelijke Verzorging zijn bij zichzelf en anderen te rade gegaan naar de kenmerken en de kwaliteit van hun bijdrage aan de militair. Specifiek is daarbij gelet op de morele vorming van de militair. Daar ligt van oudsher de focus van het werk van de Geestelijke Verzorging. De eigen positie is gemarkeerd door primair verantwoording schuldig te zijn aan de zendende instantie. Dat geeft de mogelijkheid en plicht om met de militair te spreken over wat heel persoonlijk is in de uitoefening van zijn taak, en de consequenties die zijn taak heeft.

Er is in de tweede helft van 2010 door de Hoofden Diensten Geestelijke Verzorging een plan gemaakt om intern en extern de bijdrage van de Geestelijke Verzorging opnieuw te belichten. Hieruit is de werkgroep Morele Vorming voortgekomen. Deze heeft een seminar georganiseerd dat op 1 november 2011 is gehouden op Beukbergen. Sprekers op dit seminar waren: Prof. Dr. D.E.M. Verweij, Prof. Dr. A.H.M. van Iersel, Drs. J.H. Mooren, Prof. Dr. J. Duyndam, Dr. P.H. Vos en Drs. G.W.N. Wildering. Het thema was de Geestelijke Verzorging en de morele vorming van militairen. De kernvragen hierbij: hoe ziet de gewenste begeleiding van militairen er uit? Welke specifieke bijdrage kan van Geestelijke

Een bezielde krijgsmacht

Geestelijke verzorging en het morele geweten van de militair

FRED VAN IERSEL EN GER WILDERING

Inleiding: een blik op de geschiedenis

Het militair vormingswerk zoals we dat nu kennen, is begonnen in de Jappenkampen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Dat blijkt uit archiefmateriaal van de aalmoezenier Groenendijk van het Katholiek Documentatie Centrum van de Radboud Universiteit te Nijmegen (Groenendijk, A.J., 1947-1982) en het door dr. Louis Donckers in zijn proefschrift bestudeerde materiaal van aalmoezenier Vergeest en van dominee Mak, de vader van Geert Mak, die met Vergeest samenwerkte. Dit duo, Mak en Vergeest, had zichzelf in de Jappenkampen gemeld om bij de militairen te kunnen blijven die ze verzorgden (Donckers, 2004).

Wij vermelden dit hier omdat dit gegeven iets laat zien van de behoefte, de vraag, waarop het militair vormingswerk oorspronkelijk antwoord gaf. Die vraag luidde, vrij vertaald: hoe zorgen wij er als geestelijken voor dat de mensen die zich aan onze zorgen toevertrouwen, geestelijk en ethisch overeind blijven, ondanks de erbarmelijke en vernederende omstandigheden (Donckers, A.J., Iersel, A.H.M. van, Jacobs, J.Y.H.A., 2001)? Modern gezegd ging het hierbij om begrippen als het overeind houden van de hoop op een beter leven na krijgsgevangenschap, om het stutten van de beleving van de menselijke waardigheid in krijgsgevangenschap, en om morele weerbaarheid op existentieel en geestelijk niveau. Natuurlijk liep ook de pastorale bediening, zoals het begraven van mensen en de sacramentenbediening, die eveneens uitingen zijn van respect voor de menselijke waardigheid, gewoon door. Maar het vormingswerk was de noviteit in het Jappenkamp, dat dus, zo blijkt, interessant genoeg juist onder operationele omstandigheden door bewogen en betrokken, creatief en oecumenisch pastoraat ontstaan is.

In zijn boek 'Priesters in krijgstenue' (1993) duidt G. Wentholt aan dat het vormingswerk na de oorlog en na de politionele acties in Indonesië is blijven bestaan, omdat het zich had bewezen en omdat de veteranen ook morele nazorg nodig hadden. De kernvragen van het vormingswerk zijn nog steeds: hoe kunnen militairen onder operationele omstandigheden als menselijk persoon blijven functioneren vanuit de hoop op vrede; hoe blijven

militairen als persoon¹ 'heel' onder militaire omstandigheden; hoe blijven ze weerbaar tegen verlies van hun waardigheidsbeleving; hoe blijven ze weerbaar tegen het verlies van morele standaarden onder externe druk (Bandura, 1999)? En natuurlijk gold dit ook voor het overeind blijven in de dagelijkse collegiale verhoudingen binnen de krijgsmacht en de optimalisering van de menselijke kant van communicatie.

Tijdens de Koude Oorlog heeft het militair vormingswerk een rol gespeeld in de morele bezinning van dienstplichtigen en beroepsmilitairen - ook weer op ethisch terrein. Die rol zou men kunnen typeren als pastoraal ondersteunend bij het doorleven van dilemma's en ook als profetisch-kritisch pastoraat², in de ondersteuning van de ontwikkeling van morele stellingen over de deelname aan de nucleaire taken. Men kan hierbij met name ook denken aan een voormalig tijdschrift van de Geestelijke Verzorging als G3.

In de jaren tachtig van de vorige eeuw ontwikkelde zich een betrekkelijk nieuw fenomeen in de Nederlandse krijgsmacht, namelijk het verschijnen van de selectieve gewetensbezwaren (Vermeulen, 1989). Sommige militairen maakten bezwaar tegen hun persoonlijke deelname aan nucleaire taken van de krijgsmacht. In reactie hierop heeft de Nederlandse krijgsmacht -heel liberaal- een regeling getroffen die Nederlandse militairen, die dergelijke gewetensbezwaren ontwikkelden, twee jaar bedenktijd gaf om te kiezen of men alle taken wilde vervullen, dan wel vertrekken uit de krijgsmacht.³

Deze discussie, die tot in de Tweede Kamer gevoerd werd (Soeteman, A., 1983), is relevant voor deze bijdrage omdat de krijgsmacht hierop gereageerd heeft. Het geweten raakte geassocieerd met het begrip 'bezwaar' en dus met onderbreking van het operationele proces van de krijgsmacht. In reactie hierop ontstond de wens om meer te gaan doen aan gewetensvorming, korthedshalve de preventieve voorbereiding van militairen op moreel complexe situaties, met als nevensdoel door de voorbereiding het voorkomen van gewetensbezwaren. Dat was uiteraard nodig in de overgang naar een expeditionaire krijgsmacht zonder dienstplichtigen. Zo hebben het Nationaal Katholiek Thuisfront en het toenmalige Militair Pastoraal Centrum om die reden een jubileumcongres gehouden over gewetensvorming (Iersel, A.H.M. van, 1998).